

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

**Dva románové portréty jedné osobnosti (Hugo Sonnenschein
zvaný Sonka v románech I. Olbrachta Podivné přátelství herce
Jesenia a J. Kamene Hugo)**

Two novel's portraits of one personality (Hugo Sonnenschein called Sonka in novel I.
Olbracht's Strange friendship of actor Jesenius and J. Kamen's Hugo)

Bakalářská práce

Alena Klementová

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích prostředcích

Vedoucí práce: prof. PhDr. Lubomír Machala, CSc.

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne 25. 4. 2019

Alena Klementová

Děkuji prof. PhDr. Lubomíru Machalovi, CSc. za odborné vedení bakalářské práce a veškerý čas, který mi věnoval.

Obsah

1	Úvod	5
2	Hugo Sonnenschein	8
3	Hugo – Jiří Kamen.....	12
3.1	Hugo Sonka	15
4	Podivné přátelství herce Jesenia – Ivan Olbracht	20
4.1	Děj	22
4.2	Jan Veselý	24
5	Jan Veselý vs. Hugo Sonka	29
6	Závěr.....	32
	Resumé	34
	Anotace	35
	Seznam literatury a použitých zdrojů	36

1 Úvod

Hugo Sonnenschein, známý pod pseudonymem Sonka, byl německy píšící, židovský básník pocházející z Kyjova. Z jeho životních dat (1889 – 1953) vyplývá, že prožil takové historické události, jakými byly obě světové války, vznik Československa, německá okupace nebo komunistický puč a budování socialismu. Sonnenschein se na běhu těchto „velkých dějin“ aktivně podílel – jako tajný agent, anarchista, revolucionář a bolševik. Proslul také jako velký svůdce žen, byl hráčem ve všech sférách života, mystifikátorem, tulákem, bohémem, vagabundem a zastáncem sociálně utlačovaných lidí, ke kterým se rád připodobňoval. V některých z těchto rolí nebyl schopen podřídit se nastoleným pravidlům, a byl proto po celý život opakovaně vězněn a propouštěn na svobodu, až se mu jeden ze žalářů stal osudným. K životu přistupoval podobně jako k tvůrčímu aktu, v rámci kterého je člověk svobodný ve své představivosti a nezávislý na realitě. Aby mohl žít, potřeboval se cítit volný. Více než politikem byl z podstaty své osobnosti spíše snílkem a básníkem, který inscenuje vlastní život. Do dnešního dne však zůstává otázkou, zda k tomu pokaždé volil ušlechtilé způsoby. S přesvědčivostí totiž neměl problémy, mohl se spoléhat na kouzlo své osobnosti, které nechybělo charisma, sebevědomí, ani pohledná tvář.

Během svého života byl veřejně známý, v současnosti však patří k zapomenutým osobnostem, a to i z hlediska tvorby. Od vydání posmrtné sbírky *Schritte des Todes. Traumgedichte* (1964) byla Sonnenscheinovi poprvé věnována pozornost počátkem osmdesátých let v německy mluvícím prostředí. Literární historici Karl-Markus Gauß a Josef Haslinger v roce 1984 uspořádali výbor ze Sonnenscheinových básní a vydali ho pod názvem *Die Fesseln meiner Brüder*. Na životní příběh Sonnenscheina se zaměřil publicista Jürgen Serke v knize *Böhmische Dörfer – Putování opuštěnou literární krajinou* (1987), ve které formuluje svůj názor o politickém zmanipulování Sonnenscheinova poválečného procesu, v němž básník dostal dvacetiletý trest. Serke tvrdí, že ho komunisté odsoudili k „vraždě na splátky“ v důsledku jeho dopisu z roku 1947 adresovanému Rudolfu Slánskému, v němž se Sonnenschein v jedné větě zmiňuje o zradě Julia Fučíka při vyslýchání gestapem.

Označení Sonnenscheina za oběť politického procesu vyvolalo diskusi v německém i českém prostředí. Převládaly negativní ohlasy opírající se o fakt, že Sonnenschein neprozradil do té doby utajovanou informaci, neboť na Fučíkovo pochybení poukázala již Riva Krieglová v roce 1945. Kritické reakce vycházely také ze skutečnosti, že v době vzniku dopisu byl z kolaborace již obviněn. Vzhledem k faktu, že *Putování opuštěnou literární*

krajinou vyšlo dva roky před listopadovou revolucí 1989, vidí český historik František Janáček i publicista a spisovatel Jiří Kamen v Serkeho tvrzení snahu vyprovokovat tehdejší představitele komunistické strany k pobouřené reakci. Tento názor s českými badateli sdílí i německý bohemista Dieter Wilde, který o Sonnenscheinovi napsal literárněvědnou studii *Das Aspekt des Politischen in der frühen Lyrik Hugo Sonnenscheins* (2002).

V českém kontextu byla Sonnenscheinovi věnovaná odborná pozornost až po přelomu století. Již v šedesátých letech dvacátého století byl sice s jeho tvorbou obeznámen Ludvík Kundera, který některé jeho básně zakomponoval do antologie expresionistické poezie *Haló, je tady víchř – víchřice* (1969), uvedl ale nepřesné údaje o jeho narození a úmrtí. Exaktní informace byly zveřejněny až v roce 2001 v českém překladu Serkeho knihy. V tomtéž roce vyšla také *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy* (2001) od Pavla Kosatíka, který se v medailonku o Sonnenschinovi zmiňuje o literárním ztvárnění jeho osobnosti v Janu Veselém, jenž je postavou románu *Podivné přátelství herce Jesenia* (1918) od Ivana Olbrachta. V režii Dory Kaprálové a Pavla Jurdy vznikl o Sonnenscheinovi televizní dokument: *Muž, který měl nebýt* (2008), a Radek Malý, básník a překladatel z německého jazyka, českým čtenářům zpřístupnil některé Sonnenscheinovy verše ve výboru: *Zaběhl jsem se s toulavými psy* (2009). O začlenění básnickovy tvorby do českých literárních dějin dlouhodobě usiluje olomoucké Centrum pro výzkum moravské německy psané literatury.

V této bakalářské práci se zaměřím na literární ztvárnění osobnosti Hugo Sonnenscheina v postavách dvou románů odlišných autorů, které se liší žánrem a dobou vzniku. Jedná se o psychologický román *Podivné přátelství herce Jesenia* (1919) od Ivana Olbrachta a biografický román *Hugo* (2004) od Jiřího Kamene. V případě první prózy vycházím z jejího 11. vydání (1982, Československý spisovatel), protože tato ediční úprava textu je nejaktuálnější.

Cílem práce je analyticky konfrontovat a komparovat dva literární portréty jedné osobnosti. Na následujících stránkách proto uvedené prózy podrobím analýze, v níž se zaměřím na způsoby, jakými je Hugo Sonnenschein jako literární postava charakterizován v textu, na funkci této postavy uvnitř příběhu a rysy, kterými se vyznačuje a které jsou dány poetikou konkrétního žánru. Dále prostřednictvím komparace stanovím zásadní rozdíly i shodné rysy výsledných literárních obrazů, u nichž s ohledem na rozdílnou zkušenost autorů s reálnou osobností Hugo Sonnenscheina předpokládám spíše odlišnost.

V rámci analytických kapitol vycházím z publikace *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání* (FOŘT, 2008) a kolektivní práce -- *Na okraji chaosu --: poetika*

literárního díla 20. století (HODROVÁ a kol., 2001). Mým východiskem pro analýzu se rovněž stala *Encyklopedie literárních žánrů* (MOCNÁ a kol., 2004) a definice psychologického románu a biografického románu v ní uvedené.

Psychologický román *Podivné přátelství herce Jesenia* (1919) přináší rozvinutý děj s množstvím postav a z toho důvodu před kapitolu věnované jeho analýze předkládám část, v níž ve stručných obrysech načrtnu osud románové postavy Jana Veselého. Biografickému románu *Hugo* (2004) zase předchází kapitola obsahující životopisná fakta Hugo Sonnenscheina, která se stala východiskem jeho vzniku.

2 Hugo Sonnenschein

Hugo Sonnenschein se narodil 25. května 1889 v Kyjově jako nejmladší syn židovských obchodníků a hospodářů. Matka Berta Hirschová pocházela ze Zábřehu, zatímco otec Alfred Sonnenschein byl kyjovským rodákem, tři roky po narození syna však zemřel.

V prostředí slováckého Kyjova se Sonnenschein v dětství naučil plynule mluvit německým i českým jazykem a vystudoval tudíž německou základní školu a následně Klvaňovo gymnázium, na kterém se již vyučovalo v češtině. Již tato bilingvnost byla jakýmsi předznamenáním Sonnenscheinova pozdějšího trvalého střídání bytu ve Vídni s bydlištěm v Praze. Maturitní zkoušku složil v roce 1907 na Vyšší obchodní škole císaře Františka Josefa v Brně, existuje však také domněnka, že školu neabsolvoval (MALÝ, 2009).

Jisté je, že v brněnském prostředí pronikl do okruhu anarchokomunistů a započal vlastní literární činnost. V osmnácti letech se zajímal nejen o společenské problémy (např. prostituci), ale byl myšlenkově otevřen také marxistické ideologii či buddhismu. V roce ukončení studia (1907) podniknul několik cest do Vídně, kam se nakonec odstěhoval. Seznámil se zde s řadou českých intelektuálů a spisovatelů, prostřednictvím kterých přišel do styku s dobovými vlivy a směry na české literární scéně, jež měla na jeho vlastní tvorbu zásadní vliv. Osobně se poznal s Josefem Slezákem, Vladimírem Úlehlou, Fráňou Šrámkem, Stanislavem Kostkou Neumannem, Emilem Saudkem, Otokarem Březinou či s Ivanem Olbrachtem. S množstvím z nich udržoval v budoucnu korespondenční kontakt, nebo s nimi přímo spolupracoval – s pomocí S. K. Neumanna přetvořil anarchistický časopis Červen na komunistický list, nebo se na počátku třicátých let „podílel na činnosti Vladimírem Úlehlou založeného Studijního sdružení Velká, jehož úkolem bylo mapovat tehdejší stav života na Hornácku“¹ S Ivanem Olbrachtem se zřejmě seznámil v roce 1908 na vídeňské Konzervatoři Společnosti přátel hudby, kde oba studovali herectví. Z Čechů pobývajících ve Vídni se rovněž spřátelil s publicistou a anarchistou Michalem Marešem, s nímž na sklonku svého života pobýval v žaláři na Mírově. V období po odchodu do Vídně byl členem různých uskupení typu českého akademického spolku založeného Tomášem Garriguem Masarykem či vídeňského sociálnědemokratického svobodného spolku studentů, působil jako externí redaktor brněnského časopisu Rovnost a vlastní tvorbu publikoval v časopise Prosperita pro všechny, Anarchista nebo v Dělnických listech.

¹ WILDE, Dieter. Hugo Sonnenschein-Sonka, německý židovský básník. [Přeložila]: Bednaříková, Jarmila. In: *Malovaný kraj: národopisný a vlastivědný časopis Slovácka*. 2000, 36(1), s. 19.

V roce 1911 absolvoval vojenskou službu a rok poté se vydal na toulky Evropou, v rámci kterých navštívil Švýcarsko, Itálii, Francii či Nizozemí a bydlel v evropských městech jako je Paříž, Florencie, Amsterdam nebo Lvov. V roce, kdy zahájil své cesty (1912), se jednak oženil s Marií Svobodovou, učitelkou klavíru pocházející z Kolína, jednak ho vídeňská policie kvůli radikální básnické tvorbě oficiálně zaregistrovala jako anarchistu. Některé jeho sbírky c. k. úřady ostatně již dříve zabavily. (Zakázána byla např. sbírka z roku 1910 nazvaná *Jábůh, Masové opojení a bezmoc*, která vyšla v tisícovém nákladu.) Cestování Evropou pro Sonnenscheina skončilo vypuknutím první světové války, do které v roce 1914 narukoval jako pěší voják třetího pluku. Byl přidělen na balkánskou frontu, ale válečná léta „trávil více než na frontě v lazaretech, ve vězeních a u svých milenek.“²

Po návratu z války se rozvedl s Marií Svobodovou, s níž měl syna Ivana Otakara, a začal se aktivně angažovat v politickém dění s cílem prosadit v rakouské i české sociální demokracii levicové hnutí. V roce 1918 se stal spoluzakladatelem komunistické strany Rakouska a vstoupil do Rudých gard, v jejichž čele stál novinář Egon Erwin Kisch. V Československu ve spolupráci se Stanislavem Kostkou Neumannem „sehrál významnou roli v procesu štěpení české sociální demokracie.“³ Jako člen tajné delegace (v ní byla kromě jiných například také Helena Malířová, Olbrachtova žena) vyslané československými komunisty se v červenci 1920 zúčastnil Druhého sjezdu Komunistické internacionály v Moskvě. Pětičlenná skupina cestovala přes Berlín, Štětín a Petrohrad, do kterého připlula na palubě lodi Oberbürgermeister Haken. Československo mělo být na kongresu původně zastoupeno jenom delegací, kterou vyslal předseda vlády Vlastimil Tusar, a do které patřil například Antonín Zápotocký. I přes svou ilegální účast na kongresu Sonnenschein veřejně vystoupil s bojovným proslovem (KAPRÁLOVÁ, JURDA, 2008). Osobně se setkal a vyjednával s takovými sovětskými politickými funkcionáři, jakými byl Lenin, Stalin nebo Čičerin. Moskvu opustil „s pokyny o dalším postoji k sociální demokracii s ohledem na vznik komunistické strany,“⁴ nezamířil však přímo do Československa, nýbrž přes Sibir odcestoval do Norska, kde byl ve městě Vardö zatčen. Ve stejném roce (1920) se dokázal dostat na svobodu a vrátit se do Československa. Následně byl znovu uvězněn, tentokrát v Kutné hoře.

² KAPRÁLOVÁ, Dora. Bratr slunce a jeho věčný stín. *Host* [online]. 2012, 28(2), s. 58–62 [cit. 13. 3. 2019]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2012/02-2012/bratr-slunce-a-jeho-vecny-stin>.

³ SERKE, Jürgen. *Böhmische Dörfer: putování opuštěnou literární krajinou*. Vyd. 1. Praha: Triáda, 2001, s. 361.

⁴ Tamtéž, s. 362.

Po propuštění z kutnohorské vazby vstoupil do československé i rakouské komunistické strany, osobně se setkal a seznámil s Klementem Gottwaldem, Rudolfem Slánským či Václavem Kopeckým, obdivoval Lenina a vedl korespondenci s Trockým. Počátkem dvacátých let také poznal Rozsi Wottitzovou, židovskou bankovní úřednici, se kterou měl nejdříve dva syny, Ilju a Tomáše, a s níž v roce 1935 uzavřel druhé manželství.

V druhé polovině dvacátých letech Sonnenschein protestoval proti cenzuře, kterou v roce 1926 zavedl německý zákon proti braku a zvrhlé literatuře. Na kongresu mezinárodního PEN-klubu v Dubrovniku pronesl projev o nutnosti poskytnout ochranu pronásledovaným německým spisovatelům, jejichž knihy byly páleny, reakce se ale nedočkal. On sám s vlastní tvorbou počátkem druhé dekády ustal, přesto na seznamu nežádoucích autorů figuroval. V roce 1927 byl vyloučen z Komunistické strany Rakouska za trockismus (o dva roky později ze stejného důvodu také jeho přátelé S. K. Neumann, Ivan Olbracht, Vladislav Vančura aj. z Komunistické strany Československa), nicméně vzdorování stranické disciplíně a zastávání se sociální demokracie po celou dobu členství mělo na jeho odchod také vliv.

Počátkem třicátých let začal znovu publikovat své básnické sbírky a navštívil také rodné Slovácko, kde se zapojil do publikační činnosti sdružení založeného Vladimírem Úlehlou, v rámci které režíroval několik relací Radiožurnálu a film Mizející svět. V roce 1934 se ve Vídni zúčastnil bojů, které skončily zánikem rakouské první republiky, byl při nich zatčen a následně vyhoštěn z Rakouska. Bezprostředně poté našel zázemí u svého přítele Josefa Slezáka v Brně, kde pobýval, dokud se neodstěhoval do pražských Vršovic. Tam s ním od roku 1936 žila také Rozsi s jejich dvěma syny. V druhé polovině třicátých let se jako odpůrce stalinismu kriticky vyslovoval k moskevským procesům a založil Výbor pro právo a pravdu, v němž usvědčoval Stalina ze spáchaných zločinů. Zajímal se také o případ Lva Trockého, s nímž vedl důvěrnou korespondenci až do jeho zavraždění v Mexiku v roce 1939.

V tomtéž roce začala německá okupace českých zemí a Sonnenscheina kvůli styku s Trockým sledovalo a opakovaně vyslýchalo gestapo. Situaci mu mimo dopisování s úhlavním Stalinovým nepřítelem znesnadňovalo také jeho židovství a někdejší členství v komunistické straně. Po propuštění z pankráckého žaláře, kde byl v roce 1940 vězněn, si proto pořídil falešné doklady a tři roky se mu dařilo skrývat v ilegalitě. V roce 1943 byl však prozrazen a společně se svou ženou deportován do koncentračního tábora v Osvětimi. Své dva syny od tohoto osudu zachránil jejich odesláním do anglického exilu již v roce 1939. V táboře manželka Rozsi zahynula v plynové komoře, Sonnenschein ale přežil díky přidělené práci v lékárně SS. Skutečnost, že s ním nacisté nezacházeli jako s typickým

vězněm, dokládá také jeho náhlý převoz z Osvětimi do Prahy v roce 1944 pod jménem Jan Suk, kde mu příslušníci gestapa údajně nabízeli možnost spolupráce, Sonnenschein ale odmítl a byl navrácen do Osvětimi (SERKE, 2001). Z pohledu obvyklého židovského občana Sonnenschein budil pozornost již před jeho pobytem v Osvětimi, proslul totiž jako Žid, který nenosí hvězdu. On sám to zdůvodnil slovy: „Ze začátku jsem hvězdu nenosil, poněvadž jsem podle předpisů nemusel. Později pak, když byl předpis Heydrichem pozměněn, si na to zvykli a nikdo se o to nezajímal, ani gestapo ne. Jenom židovská obec, a té jsem se nebál.“⁵

Po osvobození tábora Rudou armádou v roce 1945 se snažil získat si přízeň jejich příslušníků tvrzením, že znal osobně Lenina a byl členem Komunistické strany ČSR (KAPRÁLOVÁ, JURDA, 2008). Sověti ho vyslali do Moskvy, kde se setkal s exilovou československou vládou, jejímž členem byl například Edvard Beneš, Zdeněk Fierlinger nebo Václav Nosek. S příslušníky nově založené Národní fronty, koaličního uskupení několika politických stran, v dubnu 1945 z Moskvy odcestoval do Košic, kde následně pracoval jako vládní úředník. Brzy po návratu do Prahy v květnu téhož roku byl obviněn z kolaborace s nacisty a v červnu zatčen. Obžaloba Sonnenscheina spočívala na tvrzení, že během německé okupace gestapu udával „své židovské souvěrce a české spisovatele.“⁶

Během pobytu ve vazbě byl Rudolfem Slánským vyzván k sepsání svého životopisu. Vznikly tak dva apologetické dopisy adresované generálnímu tajemníkovi KSČ, v nichž Sonnenschein sice popírá nařčení z trockismu, dodává „že však Trockého musel bránit proti neoprávněným útokům.“⁷ V průběhu vyšetřování nepřestával věřit ve své vysvobození, očekával, že se do prokázání jeho nevinny zapojí dlouholetí přátelé (Ivan Olbracht, Vítězslav Nezval nebo Stanislav Kostka Neumann aj.) nebo společensky vlivné osobnosti, s nimiž byl v kontaktu (Clement Atlee, Max Eastman či spisovatel H. G. Wels). Zvrátit proces na jeho stranu se několikrát pokusili pouze Sonnenscheinovi synové a bývalá manželka Marie, pokaždé neúspěšně. Pražský Lidový soud Sonnenscheina odsoudil bez účasti svědků obhajoby 28. dubna 1947 k dvaceti letům žaláře na Mírově, kde brzy po rozsudku onemocněl. Poslední dny svého života prožil s anarchistou Michalem Marešem, který zde byl také vězněm a který ho pochoval na místním vězeňském hřbitově. Hugo Sonnenschein v mírovské cele zemřel 20. července 1953.

⁵ *Muž, který měl nebýt* [televizní dokument]. Režie Dora KAPRÁLOVÁ a Pavel JURDA. ČT2, 8. 11. 2008 22:30.

⁶ Tamtéž.

⁷ SERKE, Jürgen. *Böhmische Dörfer: putování opuštěnou literární krajinou*. Vyd. 1. Praha: Triáda, 2001, s. 370.

3 Hugo – Jiří Kamen

Biografický román *Hugo* opatřený rozsáhlým mluvícím podtitulem, *Nejkrásnější voják rakouskouherské armády, dobrodruh, tulák, muž, který znal Lenina, Hitlera, Mussoliniho, Goebbelse, přítel Lva Trockého, osvětimský vězeň, židovský básník, autor německých veršů Hugo Sonnenschein z Kyjova píše z mírovské trestnice dopis Rudolfovi Slánskému. Skutečnost a fikce v románovém příběhu*, vyšel v roce 2004 v nakladatelství Prostor. Autor Jiří Kamen v něm zprostředkovává nesoustavné vyprávění o životě Hugo Sonnenscheina, básníka a revolucionáře, který v první polovině dvacátého století ztělesňoval nežádoucího ducha nezávislosti a do své doby se proto příliš nehodil (KOSATÍK, 2004).

Próza, jež byla inspirována skutečným dopisem a která vznikla na základě autorových rešerší „tisíce stran dokumentů“⁸, je stylizována jako Sonnenscheinův autobiografický list generálnímu tajemníkovi KSČ Rudolfovi Slánskému psaný z vězeňské cely na Mírově. Obsahuje biografická fakta i množství autentizačních prvků, ke kterým patří například doslovné citace Sonnenscheinových výroků či veršů a přítomnost německých slov, ale také zcela smyšlené údaje vzešlé z imaginace autora, které text obohacují o estetický účinek. Epistolární povaha románu se projevuje v opakovaném oslovování adresáta a promlouvání k němu či v asociačním principu, na němž je založena koherence jednotlivých kapitol i menších částí textu a jenž vyvolává dojem spontánnosti celého psaného projevu. Důsledkem vyprávění v podobě proudu vědomí je vzájemné prolínání vysokého a nízkého, veřejného a privátního, seriózního a banálního, jež mnohdy vede k odkrývání pravé podstaty věcí.

Celým textem prostupuje antiiluzivní tendence spočívající na odhalování samotného aktu psaní, ve hře se čtenářem založené na zpochybňování pravdivosti sdělovaného, či v aluzích na jiná literární díla, v nichž je osobnost Sonnenscheina literárně zpracována – na vzpomínkovou knihu *Devět životů* od Heleny Malířové, román *Muž bez vlastností* od Roberta Musila, nebo prózu *Podivné přátelství herce Jesenia* od Ivana Olbrachta. Z tohoto románu vypravěč cituje celé pasáže nebo komentuje ztvárnění své osoby v postavě Jana Veselého.

Postava, která je v Kamenově románu inspirována Hugo Sonnenscheinem, vystupuje v roli protagonisty a vypravěče zároveň, celé vyprávění tudíž tvoří její výpověď v ich-formě, která přináší individuálně zkreslený obraz světa. Z toho důvodu Pavel Kosatík, autor doslovu

⁸ HORÁČKOVÁ, Alice. Básník, jenž si hrál se ženami i se smrtí. *iDnes* [online]. 2004 [cit. 9. 4. 2019]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/literatura/basnik-jenz-si-hral-se-zenami-i-se-smrti.A041207_195017_literatura_gra.

Sušené meruňky nadýmají, zavařenina je lepší, hovoří o románu lidské subjektivity, ve kterém „nic objektivního neexistuje; všechno, co je, jsou naše vjemy a z nich vyplývající asociace.“⁹ Próza tak přináší detailní náhled do vnitřního světa postavy, vypravěč odkrývá motivace svého jednání a bezděčně reflektuje svůj momentální psychický stav, který se společně s fyzickým zdravím v průběhu psaní zhoršuje. Původní záměr vyhovět obdržené žádosti a vyložit adresátovi v co nejúplnější podobě vlastní život postupně ustupuje do pozadí vypravěčově potřebě si své vlastní žití ujasnit a ospravedlnit, ne před adresátem, ale především sám před sebou. Oslovovaný Rudolf tak v textu nevystupuje pouze v roli příjemce, ale rovněž plní funkci Sonkova vnímavého posluchače a společníka.

Kompozice románu je založena na prolínání dvou časových pásem – přítomnosti, v níž Sonka na Mírově sepisuje dopis a rekapituluje svůj život, a minulosti, v níž jeho vzpomínky ožívají. V těchto retrospektivních pasážích pojednává o významných událostech souvisejících s jeho anarchistickou a politickou činností (o přípravě revoluce ve Vídni, cestě do Itálie či Sovětského svazu, účasti na moskevském sjezdu Kominterny či uvěznění ve Vardö), v prvních dvou kapitolách románu ale vypráví také o svém dětství a dospívání (skrývání se s rodinou na vinici během kyjovského pogromu, návštěva francouzského sochaře Rodina a následná Jízda králů na jeho počest, zabití kačera maškarami nebo tajný výlet do Vídně). Chronologické vyprávění neustále přerušuje komentáři k líčeným událostem nebo úvahami o tématech a osobnostech, které se s nimi pojí nebo se mu v souvislosti s nimi vybavují. Hovoří o řadě osobností dvacátého století, s kterými se většinou osobně setkal a byl jimi v různé míře ovlivněn (z politiků např.: Tomáš Garrigue Masaryk, Benito Mussolinim, Adolf Hitler, Joseph Goebbels, Karl Marx, Vladimír Lenin, Lev Trocký; z revolucionářů/anarchistů či z umělců např.: Michal Mareš, Ivan Olbracht, Svatopluk Machar, Egon Erwin Kisch, Petr Kropotkin, Alexandr Parvus, August Rodin, Antal Stašek, Franz Werfel, Otokar Březina aj.). Z tohoto pohledu se jedná o hustě zalidněný román představující paletu nejrůznějších lidských charakterů, z nichž Sonka nejdetailněji zobrazuje právě svého celoživotního přítele Ivana Olbrachta. Nehledě na vztah, který ke zmíněným osobnostem zaujímá, však vytváří obraz každé z nich s ironickým odstupem a humornou nadsázkou, záměrně zlehčuje jejich společenský význam a staví je do pozice všedního člověka s běžnými problémy a směšnými osobními komplexy.

Pozornost nevěnuje pouze veřejně známým postavám, se zálibou hovoří také o ženách figurujících v jeho životě (o první manželce Marii, druhé manželce Rozsi, ruské

⁹ KOSATÍK, Pavel. *Sušené meruňky nadýmají, zavařenina je lepší*. In: *Hugo: nejkrásnější voják rakousko-uherské armády, ...* Vyd. 1. Praha: Prostor, 2004.

revolucionáře Ninoče, prostitutkách, manželkách svých přátel, milence z Berlína,...) nebo o své rodině, především o zesnulém otci Josefovi, po jehož stopách ve svých čtrnácti letech údajně vydal pátrat do vídeňského nevěstince. V románu je tedy zpracováno i populární a čtenáři vyhledávané téma osobního a milostného života protagonisty, nejvýrazněji reflektovaného v desáté kapitole, *Jak jsem si položil otázku: Jsem ještě Sonka?*, v níž se adresátem textu stává neznámá milenka z Berlína, kterou označuje krycím jménem Otýlie. Text nabývá jiného charakteru také v páté kapitole, *Jak jsem mluvil s Leninem*, kde jsou při líčení plavby do Moskvy užity určité postupy reportáže – dynamický popis v přítomném čase vytváří dojem přímého záznamu cesty.

Předmětem vypravěčových úvah se rovněž stávají osoby pohybující se na okraji, ať už z hlediska společenského postavení, či náboženského vyznání. Sympatizuje s vagabundy, tuláky, cikány a žebráky, ale rovněž s židovskou menšinou, jejíž osud plný utlačování a nenávisti opakovaně tematizuje. On sám se za člověka nízkého sociálního původu také považuje, a proto „pohled, který Sonka předestírá, je nezbytně pohledem ‚zdola.‘“¹⁰ Tuto sounáležitost se všemi „outsidery“ Jiří Kamen vnímá jako aspekt navazující na tradici pikareskního románu, „pokud můžeme o tomto způsobu vyprávění mluvit v případě člověka, který přežil holocaust.“¹¹

Protagonista dále vzpomíná na množství navštívených zemí i měst a zaznamenává jejich specifickou atmosféru, nejčastěji charakterizovanou určitým symbolem, pachem, přírodním jevem nebo konkrétní postavou. Osvětím si spojuje s pachem králičí kožky, italskou horu Monte Verità s anarchistou Ericha Mühsama, anděly a tancem, s Oděsou moře a revolucionáře Parvuse, s Kyjovem cholera a toulavého žida Ahasvera a Vídeň vyznačující se vlhkým ovzduším a neustálou přítomností smrti vnímá jako místo svých osudových setkání.

Ve vyprávění rovněž reflektuje dobové fenomény, jakými v první polovině dvacátého století kromě ideologií politických stran byly například myšlenky Sigmunda Freuda. Román *Hugo* tak svědčí nejen „o originálním životě s rysy uměleckého díla židovského básníka a dobrodruha, který všechny peripetie rozvichřené doby i vlastní nápady, jimiž provokoval establishmenty všech možných ideologií, dokázal přežít a zemřel přirozenou smrtí, byť ve vězeňské cele,“¹² ale zrcadlí také historický (kulturní i politický) vývoj Evropy v první

¹⁰ HOUDEK, Pavel a SLAČÁLEK, Ondřej. Anarchie je klystýr! *A-Kontra: zprávy alternativních aktivit* [online]. 2005, 8(1) [cit. 11. 4. 2019]. Dostupné z: <http://www.a-kontra.cz/anarchie-je-klystyr>.

¹¹ KAMEN, Jiří. Hugo Sonnenschein, románová postava. *Maskil* [online]. 2013, 12(9), s.6–7 [cit. 11. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.maskil.cz/5773/9.pdf>.

¹² Tamtéž.

polovině dvacátého století. V rámci druhů biografického románu, které vymezuje *Encyklopedie literárních žánrů*, se tak tato próza přiklání k tzv. románové biografii, jež využívá některé postupy historického románu a románu osobnosti, respektive vývojového románu (MOCNÁ a kol., 2004). Z jejich specifických aspektů v této próze figuruje zasazení hrdinova životního příběhu do společenských a kulturních souvislostí či fabulace celého příběhu jako příběhu jedinečného lidského života.

3.1 Hugo Sonka

Postava Hugo či Hugo Sonka, jak je v textu nejčastěji označena, se svou jednoznačnou identitou přidělenou historickým jménem Hugo Sonnenschein a exponováním svého nitra blíží pojetí postavy-definice¹³, nicméně permanentní přítomností relativizujících momentů v její promluvě, která se vyznačuje modalitou nejistoty, dochází k její hypotetizaci. Vzhledem k již dříve zmíněné ich-formě vyprávění je postava v textu charakterizována především svým individuálním jazykovým projevem, dále však také narativním vědomím, tedy způsobem, jakým sama sebe prezentuje (FOŘT, 2008).

Sonka vypráví události svého života s nadhledem člověka s množstvím cestovatelských zážitků a bohatými osobními zkušenostmi s nejrůznějšími lidskými typy, které ho opravňují zaujmout k adresátovi (čtenáři) mentorský tón a postavit ho tak do pozice neuvědomělého posluchače. Při oslovování Rudolfa proto často začíná slovy: *slyšel jste někdy / přemýšlel jste někdy / znáte / víte proč* atd., po nichž ve většině případech vyloží svůj světonázor jako neochvějnou pravdu. Z toho důvodu jsou pro jeho promluvu obvyklé lexikální prostředky vyjadřující jistotní modalitu: *samozřejmě / Jsem o tom přesvědčený. / jistě / určitě* aj. V rozporu s touto rozhodností, s jakou Sonka sděluje své názory, stojí jeho lhostejný přístup k objektivnímu a pravdivému rekonstruování minulosti. V některých pasážích totiž naznačuje možnost, že si předcházející vyprávění vymyslel (několikrát zpochybňuje svou účast v Jízdě králů), nebo přiznává, že některé situace, rozhovory, své veřejné proslovy či vlastní verše již zapomněl, poněvadž „*skutečný agent si nic podstatného nepamatuje*.“¹⁴ Sonka tak nečiní ze snahy adresáta zmást, ale z toho důvodu, že mu faktická správnost vyprávění nepřipadá zásadní, neboť „*skutečnost a pravda nic neznamená*.“¹⁵

¹³ Postava charakterizována explicitně, tedy přímým popisem zevnějšku i vnitřku uvedeným v promluvě vypravěče nebo jiných postav v momentě jejího uvedení do příběhu. Jedná se o postavu, která je zcela vysvětlitelná, protože před okolím nic neskrývá, a její chování je tudíž předvídatelné (HODROVÁ a kol., 2001).

¹⁴ KAMEN, Jiří. *Hugo: nejkrásnější voják rakousko-uherské armády, ...* Vyd. 1. Praha: Prostor, 2004, s. 93.

¹⁵ Tamtéž, s. 110.

Myšlenku, že „s odstupem času přestává být důležité, jestli se někdy něco opravdu stalo nebo jste si to vymyslel“¹⁶ v různých částech textu několikrát opakuje.

Nerozlišování představ od reality či pojmání skutečnosti jako součásti něčeho, co lze vymyslet ve vlastní fantazii, značí o uměleckém a snivém založení Sonkovy osobnosti. To se projevuje především v jeho abstraktním, lyrickém způsobu vnímání okolního světa. Vyvstává mu totiž v podobě obrazů – vzpomínky na cestu do Moskvy se mu vybavují jako „americký hudební film“,¹⁷ putování z Brenneru na jih mu připomíná „stříh z Ejzenštejnova filmu“¹⁸ a vnitřní obavy se mu zjevují jako stále se vracející, neodbytné představy. Básnickým příznakem se vyznačuje také Sonkova promluva, v níž se často vyskytují přirovnání, epiteta nebo básnické tropy (metafory, metonymie), s kterými kontrastují expresivně zabarvené výrazy (vulgarismy, augmentativa), které se v textu rovněž vyskytují.

Časový odstup od prožitých událostí umožňuje Sonkovi jejich víceméně objektivní zhodnocení a zároveň kritickou reflexi smýšlení tehdejších lidí i sebe samotného, z níž vyznívá upřímný smutek nad společnou naivitou a zaslepeností ideály i lítost nad zmařenými sny o lepší budoucnosti. „*Je to tak, Rudolfe, vězení, které jsme kdysi postavili, stavěli jsme pro sebe.*“¹⁹ Nejen těmito slovy Sonka ve vztahu s adresátem upevňuje svou pozici životem zběhlejšího člověka, neboť na rozdíl od Rudolfa je Sonka zbaven veškerých iluzí a následný soudní proces adresáta proto v textu reflektuje jako něco logického a očekávatelného. Sonka se však ve vztahu k Rudolfovi nevyznačuje pouze sklonem k jeho poučování, často mu také prokazuje důvěru. S ohledem na židovský původ, který je jim oběma společný, ho totiž považuje za člověka schopného empatie a pochopení.

Sonka často uvažuje o Mesiášovi, tematizuje očekávání jeho příchodu a v souvislosti svými schopnostmi (umění být sám) a vlastnostmi (odvaha k samotě) se k němu rovněž připodobňuje. Svůj židovský původ však neustále relativizuje. Na jedné straně se k židovské populaci hlásí tím, že její osud s veškerými jeho úděly považuje rovněž za svůj problém, na druhé straně v textu přímo tvrdí: „*Nikdy jsem se nepovažoval za Žida. Můj původ je komplikovaný a problematický.*“²⁰ Vzhledem k antisemitistické atmosféře doby, v níž Sonka žije, lze v tomto distancování spatřovat jeho snahu uniknout želízkům židovského osudu a zachovat si svobodu, zároveň však také úsilí vytvořit hranici mezi původem a identitou

¹⁶ KAMEN, Jiří. *Hugo: nejkrásnější voják rakousko-uherské armády,...* Vyd. 1. Praha: Prostor, 2004, s. 158.

¹⁷ Tamtéž, s. 184.

¹⁸ Tamtéž, s. 167.

¹⁹ Tamtéž, s. 209.

²⁰ Tamtéž, s. 290.

člověka, které se staly zaměnitelnými. Sonka se odmítá podřídít dobové potřebě selektovat lidi do přesně vymezených skupin a definovat jejich dosavadní život a totožnost přidělením nálepky Žida, nebo trockisty. Ve světě usilujícím o dosažení dokonalého stavu společnosti je totiž zastáncem individuality se všemi jejími chybami: „*Byl jsem vždycky jen Hugo Sonnenschein.*“²¹

V rámci dvou časových rovin románu dochází k proměně Sonkova vztahu k vlastnímu tělu. Zatímco v minulosti si byl vědom své přitažlivosti, v současné situaci si bolestně uvědomuje své stáří a pozoruje na sobě první příznaky senility. Dřívější posedlost sledováním vlastního těla, která byla zčásti způsobená jeho sklonem k hypochondrii, zčásti obsesí vlastní osobou, je vystřídána smutkem a bezmocí nad nezastavitelným plynutím času. Od svého zevnějšku se distancuje: „*V tom zrcadle jsem viděl fialové stařecké rty, dlouhé prošedivělé vlasy, vychrtlé tělo.*“²² S novým tělem se nedokáže ztotožnit a získává proto novou vlastnost – poprvé prožívá stud, který v souvislosti se svým vzhledem do té doby údajně nepoznal. K proměně zevnějšku, a tedy i vztahu k němu, dochází v momentě ztráty svobody a možnosti se nepředvídatelně pohybovat prostorem. Strach z vlastního těla Sonkovi nedovolí užívat si svou nahotu a exhibicionismus tak jako kdysi a je tak připraven o schopnost prožívat skrze pohled na vlastní tělo pocit volnosti. Ve snaze nepřipustit si tuto ztrátu, pocit studu popírá, a neodbytné myšlenky na vlastní stáří a smrt zahání opakovaným připomínáním událostí svého dětství a dospívání, jakými byla Jízda králů a tajný výlet do Vídně. Hluboko uvnitř však Sonka ví, že lže sám sobě: „*Stárnoucí spisovatel už jenom obratněji nebo méně obratně před sebou [...] skrývá, že šance stát se někým jiným se stále zmenšuje. Stále víc a víc se schovává za slova, rozpouští se v nich.*“²³

Zevnějšek nehraje rozhodující roli pouze ve vztahu Sonky k sobě samému, ale i v jeho přístupu k ženám. Pokud jsou tlusté, okamžitě v jeho očích ztrácejí na důstojnosti a stávají se předmětem jeho odporu a pohrdání. Čas strávený s takovými ženami považuje Sonka za zmrhaný a to i v případě své první manželky Marie, jejíž celoživotní lásky a oddanosti si je vědom: „*Byla tlustá. Svým způsobem to byla oběť, že jsem za ní jezdil.*“²⁴ Obecně se Sonkův vztah k opačnému pohlaví vyznačuje rozporem, v němž na jedné straně spočívá touha po tělesné lásce a na druhé potřeba samoty a volnosti, která mu nedovolí navázat plnohodnotný vztah. Nad svou neschopností zaujmout k ženám trvalý poměr však neprojevuje lítost,

²¹ KAMEN, Jiří. *Hugo: nejkrásnější voják rakousko-uherské armády,...* Vyd. 1. Praha: Prostor, 2004, s. 281.

²² Tamtéž, s. 98.

²³ Tamtéž, s. 104.

²⁴ Tamtéž, s. 233.

naopak beze studu přiznává, že je „*děvkař, který ženy nikdy nebral vážně.*“²⁵ Ženy považuje za nesamostatné a sobecké, prahnoucí po veškeré jeho pozornosti, především však za hloupé. Jejich naivity Sonka v roli lháře a svůdníka plně využívá, již dopředu si vědom svého úspěchu. Niterně bolestný cit ho šíří k Otýlii, jež mu zlomila srdce tím, že ho odmítla, ale skutečně laskavé a nesobeké pouto cítí pouze k zesnulé druhé manželce Rozsi, která v textu více než ženská postava vystupuje spíše jako ztělesnění Sonkova špatného svědomí a pocitu viny za přežití pobytu v koncentračním táboře v Osvětimi.

Neschopnost zabránit smrti osvětimských vězňů se snaží sám sobě ospravedlnit: „*Nikoho bych nezachránil. [...] Sám bych pak spáchal sebevraždu. [...] Nedalo se nic dělat,*“²⁶ stejně jako neobvyklé okolnosti svého přežití, jejichž ušlechtilostí si sám není jistý. Každé neštěstí v blízkém okolí Sonku hluboce zasáhne, ne protože by pociťoval lítost a po konkrétních lidech truchlil, nýbrž proto, že je vystaven pocitu viny za jeho způsobení. Považuje se totiž za člověka, který v lidských osudech hraje zásadní roli. Nedokáže unést výčitky svědomí, a proto se namísto sebezpytování a přijmutí pozice viněho staví do role oběti vlastního osudu, člověka, kterému život bez jakéhokoliv vlastního přičinění přináší jistá privilegia – on, který celý život nesnášel svědky, je životními okolnostmi odsouzen k tomu být jediným přeživším svědkem a nositelem tragických příběhů osvětimských vězňů a být tak „*těhotný zástupem nebožtíků.*“²⁷

Ve stejném duchu se nese také Sonkův zážitek z dětství, kdy v Kyjově svědčil vraždě kohouta jen z toho důvodu, že s místními dětmi musel vyrůstat. Zmíněný incident Sonka vnímá jako traumatický, krev se mu totiž od pohledu hnuší a jakoukoliv formu zla či násilí odmítá. Ke zvířatům (především k drůbeži) se vyznačuje silnou empatií a kladným vztahem. V bezmocnosti němých tváří nad směřováním jejich života zároveň spatřuje symbolizování svého vlastního osudu: „*Na osudových místech svého života jsem vždy potkával drůbež: při Jízdě králů v hospodě, v Krakově, ve Vídni, v Moskvě. Možná mi tím osud chtěl něco naznačit. Co asi?*“²⁸ Zřejmě proto pro kohouta, jehož s Marií vlastnil, zvolil jméno Foibos, tedy jméno symbolizující slunce a světlo stejně jako jeho jméno Sonnenschein.²⁹

Za člověka obdařeného schopností intenzivně prožít bídu ostatních se Sonka považuje především ve vztahu k žebrákům a cikánům. K nižším sociálním vrstvám se opakovaně

²⁵ KAMEN, Jiří. *Hugo: nejkrásnější voják rakousko-uherské armády, ...* Vyd. 1. Praha: Prostor, 2004, s. 203.

²⁶ Tamtéž, s. 129.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž, s. 198.

²⁹ Německé jméno Sonnenschein znamená v překladu do českého jazyka sluneční svit.

započítává tím, že o sobě hovoří jako o tulákovi a nezaměstnaném vagabundovi, který se nechává živit svou první manželkou Marií. Své sympatie k lidem na společenském okraji však projevuje již užíváním přezdívky Sonka, kterou si nevymyslel sám, ale byla mu udělena v novinách, kde o něm psali jako o „*Soňkovi, králi vídeňských žebráků*.“³⁰

Několikrát opakuje myšlenku, že je vítězem bez publika, tedy člověkem, který nepotřebuje obdiv a uznání okolí, aby si potvrdil svou výjimečnost a jedinečnost. Přestože tedy reflektuje medializování své osoby a svých literárních i politických skandálů v českých i zahraničních periodikách, na případné negativní reakci veřejnosti mu nezáleží. V její provokaci naopak nachází zalíbení, a z toho důvodu svou básnickou tvorbu považuje za kvalitní, protože „*básně, které nevyprovokují ochránce pořádku k touze dát jejich autora pod zámek, musí být špatné*.“³¹ Slávy se nesnaží zbavit, ale touží jí mít celou pouze pro sebe, protože jen tak ji může mít pod kontrolou. V tomto smyslu je Sonka solitér, který si od lidí ponechává odstup, sám pro sebe je totiž dostačující společností. Záleží mu na zachování si tajemství vlastní identity, zároveň však považuje za důležité vytvořit si pro okolí tvář, která mu zajistí ohlas, z toho důvodu o sobě Sonka vytváří nejrůznější historky. Stává se nečitelným mystifikátorem veřejnosti, neboť „*čím větší porci tajemství si dokážete udržet, tím větší máte naději, že přežijete*.“³² V roli tajného agenta se tak stává úspěšným manipulátorem a hráčem na všechny strany, spoléhajícím se pouze na sebe. Životní dobrodružství a výzvy, které k sobě svým jednáním od dětství přitahuje, si užívá právě proto, že se v nich pohybuje „*na hraně pogromu*“,“³³ balancuje v nich na tenké hranici mezi životem a vlastní smrtí, s níž si s radostí pohrává jen do té chvíle, než mu skutečně není na dosah.

Konečnost vlastní existence si Sonka plně připouští až v mírovské cele. Přestože se s nejrůznějšími podobami smrti setkával celý život, té vlastní se v každé situaci dokázal ladně a hravě vyhnout. Jestliže tedy k vyjádření své představy o smrti užívá metaforu tance, o sobě potom uvažuje jako o zdatném tanečníkovi.

³⁰ KAMEN, Jiří. *Hugo: nejkrásnější voják rakousko-uherské armády,...* Vyd. 1. Praha: Prostor, 2004, s. 52.

³¹ Tamtéž, s. 138.

³² Tamtéž, s. 117.

³³ Tamtéž, s. 83.

4 Podivné přátelství herce Jesenia – Ivan Olbracht

Rok po vypuknutí první světové války rozpracoval Ivan Olbracht svůj třetí román, *Podivné přátelství herce Jesenia*, který dokončil v roce 1917. Poprvé byl zveřejněn o rok později v literárním časopise *Lípa*, kde vycházel na pokračování. V časopisecké verzi bylo provedeno několik cenzurních škrťů, neobsahuje pasáže pojednávající o válce, některé úvahy Jesenia v době jeho zhoršeného psychického stavu a zakázáno bylo také explicitní zmínění odchodu protagonisty do zahraničí v závěru knihy. Již první knižní vydání z roku 1919 však obsahuje původní text bez cenzurních zásahů. Román *Podivné přátelství herce Jesenia* se v následujícím půl století dočkal dalších jedenácti vydání, poslední pochází z roku 1982 z nakladatelství Československý spisovatel. Nejsou však zcela identická, protože Olbracht se k textu až do roku 1952 opakovaně vracel a přizpůsoboval ho potřebám dobového společenského kontextu.

Diskutovanou otázkou je žánrové zařazení této prózy. Autor ji vzhledem k povolání protagonisty i jeho blízkého přítele ve své předmluvě označuje za „herecký román.“ Ludmila Lantová, autorka doslovu vydání z roku 1982, potom o daném slovním spojení hovoří jako o podtitulu knihy a doplňuje ho atributem divadelní, protože román zachycuje rozmanitou a realistickou kresbu nejen pražského dobového divadelního prostředí (LANTOVÁ, 1982). V souvislosti s tím zdůrazňuje kontrast mezi uměleckou hodnotou románu a jeho dokumentární funkcí. Označení „herecký (a divadelní) román“ tedy Lantová vnímá jako údaj o žánrovém zařazení knihy, nicméně jedná se spíše o instrukci pro čtenáře, jakým způsobem celý román číst. Zmínkou, že „knihy o Jeseniově přátelství je herecký román a tím jsou dány také jeho rozměry“³⁴ autor jednak nabádá čtenáře, aby ji četl jako příběh o herci, jednak předznamenává zpracovávanou tematiku díla (herectví) a lokalizaci příběhu do divadelního prostředí.

V *Encyklopedii literárních žánrů* je *Podivné přátelství herce Jesenia* označeno za dílo psychologického žánru. V rámci specifických žánrových rysů se v románu uplatňuje subjektivně zkreslené vnímání času i vidění postav realizované vypravěčem-reflektorem a vyskytují se v něm vnitřní monology odhalující nitro protagonisty. Jesenius je proto ve srovnání s ostatními postavami nejkomplexněji charakterizován právě zevnitřku, obraz jeho zevnějšku je naopak omezen pouze na zmínku o stavbě těla a modrých očích. V případě dalších románových postav, a tedy i v případě Veselého, dochází k opačné situaci. Protože

³⁴ OLBRACHT, Ivan. Předmluva. In: *Podivné přátelství herce Jesenia*. Praha: Československý spisovatel, 1982.

Jesenius není schopen nahlédnout jejich vnitřní svět, jsou charakterizovány především zvnějšku a k líčení jejich pocitů dochází jen v rámci přímé řeči.

Vzhledem k centrální pozici Jesenia v celkovém systému postav příběhu se aspekty psychologického románu vztahují především na jeho postavu, v případě snahy odhalit a pochopit psychologickou motivaci jednání a chování postav je však role připsána Veselému.

K základním rysům psychologického žánru rovněž patří výskyt patologických jevů. Z nich je v tomto románu tematizováno rozdvojení osobnosti na dva komplementární jedince tzv. dvojníky, které je konkrétně zobrazeno na vztahu Jiřího Jesenia a Jana Veselého, v rámci kterého „vládne blouznivé přátelství, touha přelít se do druhé bytosti, sdílet se s ní o všechny slasti a strasti, vrůst do ní a spojit se s ní ve vyššího tvora.“³⁵ Postava dvojníka (Jana Veselého) v případě tohoto románu neztělesňuje důsledek vnitřního rozkladu původní identity jedince, jak je tomu například ve Stevensonově románu s totožným atributem v titulu, *Podivný případ Dr. Jekylla a pana Hyda* (1886), nýbrž svými kvalitami hlavního hrdinu doplňuje, zceluje, vytrhává ho z osamění a pomáhá mu poznat sebe samotného. Jeseniovi, jenž je z podstaty své osobnosti ukázněný, klidný, realistický a zastává ušlechtilé mravní zásady, osobnost Veselého otevírá „cestu k hloubkám a plnosti života, k patosu vášně, k revolučnímu činu.“³⁶ Toho dosahuje v roli narušitele spořádaného života a manipulátora okolí, které si stejně jako postavy, jež ztvárňuje na jevišti, podmaňuje silou své osobnosti. Vztah mezi Veselým a Jeseniem je obrazem niterně prožívaného přátelství založeného na vzájemném přitahování protikladů, v němž „vyhledávají – navzájem si posléze nezbytní – jeden druhého, co jemu samému chybí.“³⁷ Vrcholí harmonickým splynutím jejich nejlepších vlastností v nově zrozené bytosti Jesenia, v níž autor zkonkretizoval svou představu úplného, celistvého lidství (PÍŠA, 1982) a která je demonstrována Jeseniovy hereckým projevem: „*Nic se neztratilo z jeho tvůrčí vůle, nic z uměleckého sebevědomí, nic z pile a kázně. Ale přistoupilo k tomu cosi nového [...] co vyplnilo jeho bytost, spojilo se s ní a dávalo tryskat pohledům, hlasu, pohybům [...]. Jako by byla do něho vešla část žhavé bytosti Janovy a nerozlučně se spojila s jeho.*“³⁸

³⁵ FISCHER, Otokar, ČERMÁK, Josef, ed. a MACEK, Emanuel, ed. *Literární studie a stati*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2014, s. 112.

³⁶ PÍŠA, Antonín Matěj, ed. *Ivan Olbracht*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 36.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ OLBRACHT, Ivan a VÍŠKOVÁ, Jarmila, ed. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 11. vyd., v Čs. spis. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 225.

Před tímto harmonickým spojením jsou však herecké výstupy obou z nich zcela kontrastní. Jesenius k divadelním postavám zaujímá racionální postoj, přistupuje k nim jako ke studijnímu materiálu a na základě dlouhodobého pozorování skutečných lidí se je snaží co nejpravděpodobněji ztvárnit. Veselý svým jevištní výstupům nevěnuje žádnou přípravu, během hraní se nesnaží o představení dané postavy tak, jak byla předem koncipována v dramatickém textu, nýbrž na jevišti v každé roli podává pouze sám sebe. Silou své osobnosti postavy ovládá a činí z nich prostředky k sebevyjádření, proto se jeho herecký projev vyznačuje silným citovým prožitkem. V tomto pojetí herectví lze vzhledem k období vzniku románu spatřovat literární ztvárnění koncepce nového herectví vzešlé z dobových diskusí o charakteru divadelního herce (LANTOVÁ, 1982).

4.1 Děj

Protagonistou příběhu je Jiří Jesenius, divadelní herec Národního divadla uznávaný nejen v pražském divadelním prostředí, ale také v okruhu ochotnických scén. Vzhlíží k němu i Josef Blahoslav Dokoupil, ředitel divadla v Souvratech, poblíž kterých Jesenius tráví v roce 1913 divadelní prázdniny. S kontrolorem Josefem Procházkou, manželi Šupichovými (tzv. architektovými), doktorem filozofie Samkem, Lidkou Klácelovou a Klárou Brožkovou, do níž je Jesenius zamilovaný, se do souvratského divadla vydá na inscenaci Hamleta. Z pozice profesionálního herce se mu představení jeví jako ubohá fraška a v amatérských výkonech spatřuje karikaturu sebe sama. Zaujme ho pouze neznámý herec ztvárňující Hamleta, který se mu poté v zákulisí představí jako Jan Veselý.

Po uplynutí dovolené se Jesenius vrací do Prahy ke svým pracovním povinnostem, ale na Veselého nedokáže přestat myslet. Zašle mu proto několik divadelních her k nastudování rolí a pozve ho návštěvu, během níž by Jeseniovi předvedl výsledek. Veselý nabídku odmítá kvůli nedostatku času, jednoho srpnového dne však Jesenia skutečně vyhledá, aby mu poděkoval za projevený zájem. Kromě poděkování však nakonec souhlasí také s návrhem získat angažmá v některém z pražských divadel a díky Jeseniovi získává pozici u Antonína Grüna v Uránii.

V řadách diváku Uránie rozproudí Veselý nevídanou vlnu nadšení a zvýší prosperitu celého divadla. Ženská část publika zcela podléhá jeho půvabu a je ochotna vyčkávat po konci představení před divadlem, aby svého idola mohla ještě jednou zahlédnout. Veřejnost se začnou šířit historky o jeho milostných skandálech, divokém nočním životě a záhadné minulosti a jméno Jana Veselého tak přiláká i pozornost herci obávaného a nenáviděného divadelního kritika Františka Petery, který o něm napíše článek *Atrakce Uránie*. V tom však

Veselého nenapadá, naopak hovoří o jeho dispozicích stát se „dokonalým“ hercem a vyzývá ho k odchodu do Národního divadla.

Takový úspěch u kritiků i publika probudí závist u dlouholetých divadelních herců Emanuela Petru a Bohdana Kratochvíla, kteří proto proti Veselému začnou spřádát intriky a vytvářet pomluvy. Jesenius však zařídí, aby byl jeho přítel z této napjaté atmosféry brzy přesunut na scénu Národního divadla.

Jesenius se stane svědkem rychlého kariérního vzestupu Veselého a také jeho blízkým přítelem. Oba herci se pravidelně stýkají a debatují spolu o podstatě umění, herectví, o svém minulém životě, rodinném původu či milostných vztazích. Vedou také rozhovor o Kláře, která se rozhodla upřednostnit kariéru zpěvačky před vztahem s Jeseniem a pobývá rovněž v Praze. Jesenius se příteli svěřil, že je nešťastně zamilovaný, ale nezmínil Klářino jméno. Později tak dojde k nedorozumění, kdy s ní Veselý ve své nevědomosti stráví noc.

Tento milostný incident dosavadním vztahem obou herců otřese, ale nezapomene ho zcela. Klára opustí Prahu a Jesenius s Veselým potvrdí své přátelství nad skleničkou vína Salerno. Právě tato značka však u Veselého vyvolá vzpomínku na událost z jeho minulosti, při níž zavraždil svou někdejší milenkou Gabrielu. Jeseniovi se přizná ke svému činu a svěřil se mu také s pocitem, že ho duch zemřelé ženy pronásleduje a mstí se na lidech, na kterých mu nejvíce záleží. Je proto přesvědčený, že právě ona přiměla Jesenia nevykřiknout Klářino jméno.

S příchodem jara se Veselý stane vážnějším a mlčenlivějším, protože se v městském prostředí začne cítit svázaně. Veden svou touhou po dálkách a úzce sepnat s přírodou na konci dubna zmizí, aniž by se s Jeseniem rozloučil. Ze svých cest mu sice zpočátku zasílá stručné dopisy, ty však s vypuknutím první světové války ustanou. Oba přátelé se znovu setkají až v průběhu válečného konfliktu, kdy Veselý po svém několikaměsíčním odmlčení Jesenia v Praze sám vyhledá a během setkání mu slíbí, že ho zapojí do odbojové činnosti, v níž již sám figuruje. Jesenius však brzy pochopí, že mu Veselý lhal a že ho v této záležitosti již nekontaktuje.

Jesenius následně upadá do depresí a uvažuje o sebevraždě. Rekapituluje svůj život, přehodnocuje dosavadní životní priority (zavrhne umění) a uvažuje o nadosobních otázkách (o člověku jako takovém, o schopnosti doopravdy poznat jiného člověka). Náplní každého jeho dne se stanou procházky k petřínské lavičce, kde se setkává a hovoří s různými lidmi – s panem Toufarem věřícím, že člověk byl zrozen, aby vraždil a byl vražděn, s popleteným panem kontrolorem Procházkou trahajícím fialky na hrob svého syna Pepánka, či s panem Tristem, který mu vypráví příběh své rodiny pronásledované zlem a který se stane nečekaným pojičkem s Veselým, když Jesenius v jeho dceři poznává Gabrielu.

Plánovanou sebevraždu Jesenius nakonec nespáchá, protože ho v jeho záměru vyruší pád nástěnných hodin. Brzy se psychicky zotaví a do jeho života se kromě divadla a herectví navrací rovněž Klára, která s sebou přivádí i svého syna Jiřího a Jesenia informuje o Veselého smrti, která se uskutečnila ve stejný den, kdy si hodlal vzít život. Klára s Jeseniem nakonec zůstává a společně odjíždí za hranice účastnit se odboje.

4.2 Jan Veselý

Postava románu *Podivné přátelství herce Jesenia*, jejímž předobrazem se stal Hugo Sonnenschein, nese jméno Jan Veselý. Její pojetí souzní nejen s vývojem moderní prózy od počátku 20. století, který je charakterizovaný odmítáním explicitní charakteristiky a upřednostňováním tzv. postavy-hypotézy³⁹, ale také s romantickou poetikou, v rámci níž je prezentována jako postava s tajemstvím⁴⁰ vnášející do příběhu nadpřirozeno a tajemno. Kontrast mezi postavou Veselého a postavou Jesenia tak není založen pouze na jejich odlišných charakterech a přístupech k herectví, ale vychází i ze samotné podstaty poetik, v duchu kterých jsou konstruovány. Zatímco Veselý je totiž nositelem výrazně romantických rysů (vnějších i vnitřních), Jesenius svým přesným sociálním, dobovým i psychologickým vymezením představuje postavu realistické poetiky.

Ze způsobů nepřímé charakteristiky se v promluvě vypravěče nejčastěji uplatňuje líčení Veselého jednání a zevnějšku. V souladu s podstatou postavy-hypotézy není vytvářen celistvý obraz vzhledu, ale dochází k jeho omezení, v rámci kterého je charakterizována především Veselého tvář a její rysy. Opakovaně jsou připomínány jeho oči, které svým leskem připomínají žár či chrlení jisker a svým černým zbarvením navozují dojem exotických dálek. Často jsou to jediné, co na celé osobě Veselého ostatní postavy vnímají. Vzhledem k tomu, že motiv očí se v tomto románu stává metaforou „pro to, co je v lidské bytosti nejpodstatnější,“⁴¹ lze ve zdůrazňovaném elementu ohně spatřovat symbolizování nespoutanosti a podmanivosti Veselého, pocit cizince, jež černé oči navozují, lze zase zdůvodnit jeho zkušenostmi a zážitky z minulého života, tedy z jeho cestování po Americe a Evropě. Tato jinakost vyzařující z Veselého na první pohled je zároveň připomínkou jeho původu, „nečeské“ oči představují totiž přímé pojítka k již zemřelým rodičům i k dávným

³⁹ Postava charakterizována implicitně, tedy způsoby nepřímé reprezentace (vzhled, jednání, narativní vědomí a vlastní jméno). Ty se v textu objevují v různém rozsahu a zpravidla v různých částech, mohou se opakovat či obměňovat. Celkový obraz postavy zůstává nejednoznačný a nabízí více interpretací (HODROVÁ a kol., 2001).

⁴⁰ Typ postavy, který „mívá orlí nos, černé a jiskrné oči, tmavé vlasy, bývá vznošené postavy“ a je nejčastěji zahalen v převleku. Vzhled i oděv postavy s tajemstvím se zpravidla vyznačují symbolickou povahou a úzce souvisí s její skutečnou identitou (HODROVÁ a kol., 2001).

⁴¹ LANTOVÁ, Ludmila. Doslov. In: *Podivné přátelství herce Jesenia*. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 264.

žoldněřským předkům, kterými údajně byli „španělové a Italové, Maďaři a Kumáni, Poláci, Srbové, Rumuni [...], jaká to pekelná směsice krví ve mně vře!“⁴² Sám Veselý považuje pohled lidských očí za jeden z nejvýraznějších prostředků vyjádření člověka, za zrcadlo skutečného lidského nitra, jehož složitost a protikladnost lidé záměrně skrývají. Kromě očí je v textu dále zdůrazňován hlas Veselého, který je charakterizovaný jako jasný, melodický, hobojevě měkký a připomínající zvuk zvonů. Popisován je rovněž jeho tón, nejčastěji vyhodnocený jako sebevědomý či drzý. Žádné jiné rysy tváře již nejsou reflektovány v takové míře, objevuje se pouze zmínka o hustém srostlém obočí, klenutém čele, tvrdě řezaném nose a „*rtech, které byly v tomto okamžitém uvolnění příliš silné.*“⁴³

K redukování soudržného obrazu zevnějšku dochází i v případě popisu ostatních částí těla. Jeho stavba je v textu charakterizována pouze jednou a navíc ve chvíli, kdy se Veselý z postavy herce proměňuje na postavu špiona nesoucí jméno Friedrich Liegler z Kadaně a prochází tedy proměnou identity, jež je bezprostředně doprovázena i změnou dosavadního vzhledu: „*Ale velké černé oči, na jaké se nikdy nezapomíná, byly také jediné, co z bývalého Jana zbývalo. Byl vychrtlý jako toulavý pes a jeho lícní kosti ostře vyvstávaly.*“⁴⁴ Spíše než statickými vlastnostmi je tělo Veselého charakterizováno pomocí svého pohybu, popisem dílčích drobných gest viditelných především na jevišti, v nichž pokaždé prozrazuje něco ze svého nitra, z podstaty své osobnosti a odhaluje tak část tajemství, kterým je jeho postava opředena.

Identita Veselého je pro všechny postavy od samého začátku otázkou, která v románu postupně přerůstá v obecnou úvahu o poznatelnosti druhého člověka, neboť právě ten přebírá kontrolu nad tím, co o sobě svému okolí prozradí a kolik z toho bude pravda. Nejasnost pojící se s totožností Veselého není následkem jeho vlastní nejistoty o tom, kým ve skutečnosti je, o své identitě nikdy nepochybuje, ale spočívá ve způsobu, jakým sám sebe prezentuje ostatním. V první rozhovoru s Jeseniem se představuje jako herec, kterého k souvratské ochotnické společnosti Blahoslava Dokoupila přivedlo jeho umělecké nadšení, již v druhém dialogu však tato slova explicitně popírá a ve snaze sebe sama Jeseniovi nějakým způsobem identifikovat nakonec zvolí nekonkrétní označení „toulavý člověk“. Svou skutečnou osobnost záměrně skrývá a neustále si proto nasazuje „masku“, která v textu představuje jeden z hlavních leitmotivů, a to v doslovném významu divadelního kostýmu

⁴² OLBRACHT, Ivan a VÍŠKOVÁ, Jarmila, ed. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 11. vyd., v Čs. spis. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 72.

⁴³ Tamtéž, s. 33.

⁴⁴ Tamtéž, s. 165.

i v metaforickém významu přetvářky. Stálým střídáním osobností Veselý na Jesenia působí dojmem, že žije třemi životy: „*Jedním na jevišti [...], druhým s ním, svým přítelem, třetím v neznámých atmosférách noci s cizími lidmi.*“⁴⁵ Veselý tak koná ze snahy ochránit svého přítele před vlastní minulostí a činy, které spáchal a je jimi nejen bytostně poznamenaný, ale také ztotožněný, a považuje se proto za osobu nebezpečnou pro své okolí. Veselý má zároveň pocit, že nad důsledky svého konání nemá kontrolu, a stylizováním se do někoho jiného se tak snaží utéct před vlastním svědomím a převzetím zodpovědnosti. Veškerou bolest, jež způsobí, nepřičítá za vinu sobě, ale démonické metafyzické síle, jakémusi ztělesnění zla, které vždy bylo jeho součástí, ale od zavraždění Gabriely zesílilo a mstí se na lidech jemu nejbližších. Přes veškeré sobectví projevované vůči svému okolí je tak stále schopen kritické sebereflexe, uvědomuje si totiž, že chvíle, v níž by ustal s předstíráním, by pro něj znamenala konec, protože by nadobro podlehl zlu ve svém srdci. Temná stránka jeho osobnosti, která se při některých promluvách Veselého nekontrolovaně dere z jeho nitra na povrch, je v textu doprovázená motivem zelené barvy a leitmotivem mlhy. „*Jde o víc než jen o vnější lež: o masky, to jest o krunýř proti pravdě, to jest proti smrti. Právě proto se mi zalíbilo herectví, že je tak naivně upřímným doznáním vši té hrůzy [...]* Jen šťastní lidé lžou málo.“⁴⁶ Poslední výpovědi v této citaci Veselý implicitně přiznává, že se necítí šťastný, a mezi jménem Veselý a jeho charakterem tak vzniká napětí. Příjmení se stává součástí masky, stejně jako veškeré projevy dobré nálady, jakými je úsměv a smích, které jeho promluvy v textu často doprovází.

S vědomím existence „masek“ je Veselý schopen odhalit jejich přítomnost také u ostatních lidí. V této souvislosti se projevuje jako velmi všímavý a empaticky založený člověk, který nikoho neodsuzuje na první pohled, ale přemýšlí o důvodech jeho rozhodnutí ukryvat svou pravou tvář před ostatními lidmi. Přetvářku si spojuje s dvěma postavami. S panem kontrolorem, který ji však s každým příchodem jara odhazuje, neboť podléhá smutku po své první lásce, a také s Antonínem Grünem, o němž si Veselý myslí, že se svou maskou již pevně srostl. S Grünem od první chvíle jejich setkání jedná shovívavě a ostražitě, neboť nevěří jeho fanatické oddanosti funkci ředitele a tuší něco skrytého, co ho však zároveň „*táhne k tomu člověku, d'as ví, jako k sfínze.*“⁴⁷ Stejně je tomu i v opačném případě, také Grün si Veselého spojuje s přetvářkou a s postavou sfingy. Jedná se o jisté

⁴⁵ OLBRACHT, Ivan a VÍŠKOVÁ, Jarmila, ed. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 11. vyd., v Čs. spis. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 76.

⁴⁶ Tamtéž, s. 134.

⁴⁷ Tamtéž, s. 132.

symbolizování podobnosti obou mužů, každý z nich se totiž v minulosti ocitl v osobním kontaktu s potomky pana Trista a je tak poznamenaný zlem, které bylo kletbou této rodiny. Důvod, proč si Grün nasazuje masku, je tedy totožný s důvodem Veselého – chrání ho před tíhou viny za smrt člověka.

Veselý vystupuje jako sebevědomý člověk, který si pevně stojí za svým přesvědčením. Nepodléhá tlaku autorit, jakými jsou v jeho případě divadelní ředitelové či režiséři, ani se nepřizpůsobuje jejich výzvám. Vždy se řídí pouze tím, co on uzná za vhodné. Ve vztahu k většině lidem se chová nezodpovědně, protože je však v každé situaci okouzující, postavy si nemohou pomoci a veškeré netaktní jednání mu odpouští. Svého vlivu na okolí si je Veselý vědom a s názorem, že je „chtivý a dravý,“ také souhlasí, na svou obranu nicméně dodává: „*Ale přec mívám touhu nejen brát, ale i dávat. Sebe celého.*“⁴⁸ Těchto slov skutečně dostojí ve většině případů lidí, s nimiž se kdy setká, neboť v důsledku pouhé své přítomnosti, krátkého mihnutí se v něčím životě, dochází k zásadním proměnám vnitřního světa těchto postav. „*Kolem nikoho Jan neprošel mlčky. Všem něco dal nebo vzal.*“⁴⁹ A proto kvůli Veselému je Bohdana Patková hospitalizována na psychiatrické léčebně, díky němu začne být pan architekt své ženě tím správným mužem, Klára si uvědomí své pokrytecké chování a Jesenius nespáchá sebevraždu.

Všechny ženské postavy jsou do Veselého zamilovány nebo alespoň okouzleny jeho šarmantním zevněškem. On svým ctitelkám rád skládá komplimenty a nebrání se tomu, aby se stal milencem každé z nich, nemá však zájem s jakoukoliv navazovat hlubší citové pouto. Milenky pro něj představují pouze přechodné, dočasné záležitosti, které vyhledává ze své touhy poznat a prožít život v celé jeho plnosti. Oddává se i jiným pozemským radostem – toulkám nočními ulicemi a podniky, alkoholu a cigaretám – napomáhajícím mu v útěku před sebou samotným.

K vnějším věcem projevuje lhostejnost a na kariérním úspěchu ani na postavení ve společenském žebříčku mu nezáleží. Své prestižní pozice v Národním divadle je ochoten se okamžitě vzdát pro pocit svobody a volnosti, jenž v něm probouzí příroda a vesmír, s nimiž je hluboce propojen. Již v prvním rozhovoru s Jeseniem se zmiňuje o své zkušenosti s životem tuláka a později upřesňuje, že během trempování na amerických prériích „*milého pána boha chválil*“⁵⁰ a „*radoval se ze zemské travičky a z nebeského slunce.*“⁵¹ K žádnému

⁴⁸ OLBRACHT, Ivan a VÍŠKOVÁ, Jarmila, ed. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 11. vyd., v Čs. spis. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 86.

⁴⁹ Tamtéž, s. 163.

⁵⁰ Tamtéž, s. 67.

⁵¹ Tamtéž.

náboženství se sice explicitně nehlásí, ale Bohu několikrát vyjadřuje lásku i vděk a z jeho promluv vyplývá, že v Boží přítomnost věří více než v existenci jakýchkoli pozemských hodnot. Bytostně spoután s přírodou, jež v něm probouzí skryté vášně, je neustále nucen k pohybu a je tak odsouzen k věčnému bezdomovectví – k takovému, kdy člověk nemá stálou střechu nad hlavou, ale i k tomu metafyzickému, kdy se lidské srdce nedokáže zakotvit na žádném místě. Sám sebe označuje za toulavého člověka nebo žoldněřského synka, a přestože zpočátku tvrdí, že by se Praha mohla stát jeho skutečným domovem, kvůli své neklidné duši tuláka brzy nabyde pocitu svázanosti a v městském prostředí se začne cítit „jako cikán uzavřený ve zdech okresního vězení, který loká u zamřížovaného okénka první paprsky jara a opíjí se jejich odvyklou silou.“⁵² Postava Veselého tak v příběhu připomíná „meteor do Prahy vpadlý“,⁵³ která způsobí všeobecný rozruch a nenávratně promění životy několika lidí, ale právě kvůli jejímu sepětí s nadpozemskými hodnotami a silami, jí není souzeno splýnout s mentalitou velkoměsta a prožít šťastný život.

⁵² OLBRACHT, Ivan a VÍŠKOVÁ, Jarmila, ed. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 11. vyd., v Čs. spis. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 144.

⁵³ Tamtéž, s. 66.

5 Jan Veselý vs. Hugo Sonka

Postava Jana Veselého vystupující v románu *Podivné přátelství herce Jesenia* a protagonista-vypravěč Hugo Sonka prózy *Hugo* se z hlediska způsobů charakterizace postavy v textu liší především svou rozdílnou pozicí v celkovém systému postav. Zatímco v charakteristice Veselého, postavy v podstatě epizodické a nahlížené pouze perspektivou protagonisty, dominuje popis jednání a vzhledu, Sonka, ztělesňující protagonistu i vypravěče zároveň, je charakterizován především prostřednictvím narativního vědomí a individuálního jazykového projevu. Jednotlivé obrazy svou neuceleností korespondují s pojetím postavy Veselého i Sonky jako postavy-hypotézy, která „nejen pro čtenáře, ale také pro ostatní postavy v díle může nabývat různých významů,“⁵⁴ nicméně právě z toho důvodu, že každý vychází z odlišného způsobu nazírání postav (vnější a vnitřní hledisko), tvoří navzájem se doplňující portréty.

Základní rozdíly v charakteristice Veselého a Sonky jsou rovněž dané odlišnou poetikou obou románových žánrů. V případě psychologického románu je tematizací dvojníkovské látky do výstavby díla zařazen nadpřirozený prvek a postava Veselého tak jakožto postava dvojníka získává fantaskní a romantizující rysy. Biografická próza se naopak vzhledem k přítomnosti faktických životopisných údajů vyznačuje racionálnější podstatou a Sonka je tak na rozdíl od Veselého obyvatelem pouze tohoto, pozemského světa.

Odlišné autorské strategie užití při konstruování postav se v obou případech vyskytují v rámci tematizování několika motivů, které jsou pro charakteristiku Veselého i Sonky zásadní. Jedná se především o tematiku žen a milostných vztahů, původu a identity člověka, smrti a vraždy, sebehodnocení a osobnostního vlivu, tuláctví, minulosti, nezakotvenosti v materiálních hodnotách a vírou v existenci něčeho mimo tento svět.

Ve vztahu k ženám se Veselý i Sonka vyznačuje lehkomyšlností, lhostejností a manipulativním chováním. Společnost druhého pohlaví vyhledávají z čistě fyzického pudu, oba milují pohled na nahé tělo krásné ženy a touží po jeho doteku. Uspokojení této potřeby i obecný úspěch u žen oběma usnadňuje již nápadně pohledný zevnějšek, ke kterému zaujímá vztah především Sonka. On ani Veselý však o získání oblíbenosti a přízně neusiluje, pro ženy se nesnaží být lepší verzí sebe samého, ani se nevzdává svých dosavadních hodnot. V tomto směru vystupují oba zcela pasivně. Ženy nedobývají, pouze od nich přijímají to, co jim samy nabízí. Milostná dobrodružství tak v životě Veselého

⁵⁴ HODROVÁ, Daniela a kol. -- *Na okraji chaosu --: poetika literárního díla 20. století*. Vyd. 1. Praha: Torst, 2001, s. 546.

i Sonky sice představují jeho nedílnou součást, bez které si svoji existenci nedokáže představit, zároveň se však dějí bezděčně na jeho vůli, pouze šarmem jeho osobnosti.

Veselý o svých milenkách mluvit nechce, rozhovory o milostném životě jsou mu krajně nepříjemné i s nejbližším přítelem Jeseniem, Sonka se naopak za svá milostná dobrodružství nestydí, a neukrývá proto ani korespondenci s jinými ženami před svými manželkami nebo dětmi. Pověst svůdníka, která hýbe veřejností v případě Veselého i Sonky, se ale nepokouší vyvrátit ani jeden z nich. Sonka je na fakty nepodložené historiky hrdý a Veselý je nepovažuje za důležité. Tradované příběhy o jejich milostných pletkách však většinou přežívají vztahy samotné.

Veselý ani Sonka není schopen (ani ochoten) navázat s ženou svazek, na jehož fungování a zachování by se musel účastnit – Sonkův celoživotní vztah s Marií je udržován pouze jejím přičiněním. Přítomnost opačného pohlaví ani jeden z nich nevyhledává k pocitu vnitřní spokojenosti nebo ke sdílení myšlenek a komunikaci. Kvůli lpění většiny ženy na věcech a materiálních hodnotách v nich totiž Veselý ani Sonka nespátřují potenciál lidský život nějakým kladným způsobem obohatit a v tomto smyslu ženami oba spíše pohrdají.

Ve výsledném portrétu Veselého i Sonky zůstává nevysvětlený a mnohoznačný jejich původ. V obou případech je v textu předestřen jako hádanka tematizovaná v náznacích. V souvislosti se zevnějškem je u obou akcentována možnost východních kořenů, oni sami se však cítí být potomky všech národů, které kdy putovaly krajinou jejich dětství. K otázce svých předků tedy přistupují iracionálně, více než se svou pokrevní rodinou se cítí být spřízněni se všemi lidmi, kteří ztělesňují ducha nezávislosti. Z toho důvodu zřejmě Sonka opakovaně relativizuje svůj židovský původ, vědom si jeho údělu neustálého rizika ztráty svobody jedince jako individua. Židovství zároveň představuje zásadní rozdíl v charakteristice těchto postav – u Veselého se o něm neuvažuje vůbec. V rámci tematiky původu oba rovněž hovoří o své rodině, každý z nich sice v jiném rozsahu, ale pokaždé s důrazem na postavu zesnulého otce, k němuž Veselého i Sonku pojí nedořešený vztah. Poměr otce a syna je v případě Veselého reflektován z pozice dospělého a samostatného muže s jistou dávkou hořkosti, Sonka však při tematizování otce zaujímá dětský postoj a jeho ztrátu nahlíží perspektivou dítěte plného výčitek a otázek, neschopného si vyložit smrt někoho blízkého.

Veselý i Sonka se pro své okolí stylizují do někoho jiného. Zatímco Veselý je k přetvářce dohnán strachem ze sebe samého a snahou zapomenout na temnou minulost, Sonka je veden svou zálibou v mystifikování veřejnosti, která mu přináší kontrolu nad vlastní osobou a jejím soukromím. Oba dva se vyznačují jistým sklonem k narcismu,

uvědomují si totiž mimořádnou sílu své osobnosti a přikládají si zásadní vliv nad směřováním osudů všech lidí, s kterými kdy přišli do osobního kontaktu. Protože se ani jeden z nich nedokáže vyrovnat s výčitkami svědomí, oba se vyhýbají pocitu provinění tím, že se o důsledky svého jednání nezajímají a ve srovnání s významem vesmíru je banalizují (Veselý), nebo se v otázce viny staví do role oběti oprávněně cítit se ukřivděně (Sonka).

Oba dva se naléhavě vyjadřují k tématu vraždy, zlu a smrti. V souvislosti se svou agentskou a revolucionářskou činností či osobní zkušeností s několika židovskými pogromy Sonka tato témata prezentuje jako běžné záležitosti svého života. Neustálou konfrontací s nimi si od raného dětství pěstuje odmítavý postoj k jakékoliv formě násilí a je zastáncem smírného způsobu řešení konfliktů. Projevuje se jako mírný a senzitivně založený člověk, který empaticky prožívá bídu a utrpení ostatních, a proto není schopný jakékoliv vnímající bytosti záměrně způsobit fyzickou bolest. Také Veselý se do lidí dokáže empaticky vcítit, v důsledku životních zkušeností, v rámci kterých poznal a sám prožil zlo ukryté v hloubi duše každého člověka a díky kterým tak snadno dokáže odhalit lež a přetvářku. Násilí rovněž jako Sonka odmítá, nicméně pouhého slova vražda se leká právě proto, že byl takového činu schopen.

Dalším společným výrazným rysem v charakteristice Veselého i Sonky je víra v existenci něčeho nadpozemského a člověka přesahujícího. Oba tematizují Boha a jeho přítomnost. Veselý je Boží existencí utvrzován ve schopnosti každého člověka tvořit, Sonka se k ní však staví skepticky a v souvislosti s tragickými židovským osudem ji vnímá jako postupně se vytrácející naději.

6 Závěr

V povědomí současné české společnosti patří Hugo Sonnenschein k zapomenutým osobnostem, přestože v první polovině dvacátého století se pohyboval a výrazně figuroval v místních anarchistických, komunistických i uměleckých kruzích. Z českých badatelů jeho osobnost připomíná především Pavel Kosatík, Dora Kaprálová nebo Jiří Kamen, jehož biografická próza *Hugo* (2004) inspirována autentickým životopisem Sonnenscheina se společně s psychologickým románem *Podivné přátelství herce Jesenia* (1919) od Ivana Olbrachta stala stěžejním dílem pro analýzu literárního ztvárnění Hugo Sonnenscheina, které bylo tématem této práce.

V rámci rozboru každé ze zmíněných próz jsem analyzovala a interpretovala způsob užití a ztvárnění specifických aspektů jejího literárního žánru, formu vyprávění a základní zpracovávaná témata či motivy. V analyticko-interpretačních podkapitolách věnovaných způsobům charakteristiky postavy v textu jsem v případě Jana Veselého i Hugo Sonky dospěla k poznání, že jsou obě tyto postavy pojaté jako postavy-hypotézy a jejich obraz je tedy vytvářen implicitními významy a způsoby nepřímé charakteristiky (popis jednání a chování, narativní vědomí, útržkovitý či schematizovaný popis vzhledu). Oba výsledné literární portréty se proto shodují ve své neucelenosti, nejednoznačnosti a otevřenosti pro více možných interpretací.

V případě *Podivného přátelství herce Jesenia* se pro charakteristiku postavy Jana Veselého ukázala být rozhodující tematika komplementárního zdvojení osobnosti, neboť svou iracionální podstatou ovlivnila romantické koncipování této postavy (vnitřku i zevnějšku). Autorská strategie Ivana Olbrachta vedla k vytvoření postavy, která v příběhu sice ztělesňuje svobodu, ale neožívá vlastním životem, její existence působí fikčně už jen kvůli fantaskním prvkům, které k sobě svým bytím přivolává. Jelikož se s Hugo Sonnenscheinem od roku 1908 Olbracht osobně znal díky studiu stejného oboru (herectví) na vídeňské Konzervatoři Společnosti přátel hudby, do postavy Jana Veselého více než osobnost svého přítele promítl spíše svůj vztah k němu. Na Veselém zdůraznil především ty rysy, které ho v reálném osobním kontaktu se Sonnenscheinem zřejmě upoutaly a které považoval za výjimečné. Výsledný portrét postavy Jana Veselého je proto schematizovaný a k otázce poznání skutečné osobnosti Hugo Sonnenscheina spíše přidává další otazníky.

Strategii Jiřího Kamene při vytváření postavy-vypravěče Hugo Sonky určovala snaha o přesvědčivé vykreslení člověka, kterého již nelze poznat jinak než zprostředkovaně z dochovaných dokumentů a svědectví jiných osob. Věcné životopisné informace tvořící

základní kostru románu proto nejsou deformované či přeformulované, jsou pouze doplněné o subjektivní složku, společně s kterou danou literární postavu věrohodně znázorňují jako reálného člověka první poloviny dvacátého století a vytváří pravděpodobný obraz toho, jaký Hugo Sonnenschein mohl být ve skutečnosti.

Jestliže jsem v úvodu této práce předložila domněnku o rozdílných výsledcích, které analýza každé z postav přinese, potom se zpracováním tématu potvrdila a zároveň doložila, že ani dva románové portréty nestačí k tomu, aby se problematická osobnost Hugo Sonnenscheina stala jasnější a snadněji uchopitelnou. Nabízí se však otázka, zda se něco takového s odstupujícím časem od jeho smrti může ještě podařit, zda může být v budoucnosti osobnost židovského básníka nařčená z kolaborace s nacisty stále rehabilitována.

Resumé

Hugo Sonnenschein (1889 – 1953) known as Sonka was jewish german-writing poet who was born in Kyjov. During his life he alternaly lived in Prague and Wien and he engaged in social and political events then as secret agent, anarchist or communist revolutionist. He stood for crucial position at founding the Communist party of Czechoslovakia as well as the Communist party of Austria and was member of both of them until he was expelled for trockism. He survived concentration camp in Osvětim, but two years after the end of the Second World War he was acused for collaboration with nazi gestapo and in cours without witnesses condemned for twenty years of prison where he passed away at the age of sixty four on 20. July 1953. Up to the present, his case has not been cleared up.

The personality of Hugo Sonnenschein has inspired origination of the literary character Jan Veselý in Ivan Olbracht's psychological novel *Podivné přátelství herce Jesenia* (1919) and Sonnenschein's life journey inspired Jiří Kamen to write biographical novel *Hugo* (2004). Those novels were the basis for this bachelor thesis which aim was to analytically confront and compare two novel's portraits of one personality, considering the specific genre aspects. The results of the analysis of each of the novels shows that Jan Veselý and the protagonist-narrator Hugo Sonka are designed as figures-hypothesis which means that both of the author strategies at making characters are based on indirect ways of characteristics.

Despite the fact that Jan Veselý is approached as romantic character with fanciful traits and Hugo Sonka as a real person of the 20. century, both of the portraits are characterised with several common themes and motives – women and love relationships, question of person's real identity, the need to feel free, refusing material values, self-image, death and the question of guilt.

This bachelor thesis can be considered as petty contribution to thematizing the personality of Hugo Sonnenschein in the czech context where he is mostly reminded by Pavel Kosatík, Jiří Kamen or Dora Kaprálová.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Klementová Alena

Název katedry a fakulty: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra bohemistiky

Název diplomové práce: Dva románové portréty jedné osobnosti (Hugo Sonnenschein zvaný Sonka v románech I. Olbrachta *Podivné přátelství herce Jesenia* a J. Kamene Hugo)

Jméno vedoucího diplomové práce: prof. PhDr. Lubomír Machala, CSc.

Počet znaků: 72 212

Počet příloh: 1 CD

Počet titulů použité literatury: 19

Klíčová slova: literární postava, románový portrét, autorská strategie, Jiří Kamen, Ivan Olbracht, Hugo Sonnenschein

Anotace diplomové práce

Tato práce se zabývá literárním ztvárněním osobnosti Hugo Sonnenscheina ve dvou románech odlišných autorů, které se rovněž liší žánrem a dobou vzniku. Jedná se o psychologický román *Podivné přátelství herce Jesenia* (1919) od Ivana Olbrachta a biografickou prózu *Hugo* (2004) od Jiřího Kamene. Cílem práce je prostřednictvím analýzy postav Jana Veselého a Hugo Sonky, jejichž vznik Sonnenschein inspiroval, vystihnout dva románové portréty jedné osobnosti a dvě autorské strategie užití k jejich vytvoření.

This bachelor thesis deals with literary portrayal of the personality of Hugo Sonnenschein in two novels by two various authors which also differ in genre and time of origin. It's the psychological novel *Podivné přátelství herce Jesenia* (1919) by Ivan Olbracht and the biographical novel *Hugo* (2004) by Jiří Kamen. The aim of this thesis is to capture two novel's portraits of one personality and two applied author strategies by way of the analysis of characters Jan Veselý and Hugo Sonka, whose genesis was inspired by Hugo Sonnenschein.

Seznam literatury a použitých zdrojů

PRIMÁRNÍ LITERATURA:

OLBRACHT, Ivan a VÍŠKOVÁ, Jarmila, ed. *Podivné přátelství herce Jesenia*. 11. vyd., v Čs. spis. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982.

KAMEN, Jiří. *Hugo: nejkrásnější voják rakousko-uherské armády,...* Vyd. 1. Praha: Prostor, 2004.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA:

FISCHER, Otokar, ČERMÁK, Josef, ed. a MACEK, Emanuel, ed. *Literární studie a stati*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2014.

FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008.

HODROVÁ, Daniela a kol. -- *Na okraji chaosu --: poetika literárního díla 20. století*. Vyd. 1. Praha: Torst, 2001.

KOSATÍK, Pavel. *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*. Praha: Knižní klub, 2017.

KOSATÍK, Pavel. Sušené meruňky nadýmají, zavařenina je lepší. In: *Hugo: nejkrásnější voják rakousko-uherské armády,...* Vyd. 1. Praha: Prostor, 2004.

LANTOVÁ, Ludmila. Doslov. In: *Podivné přátelství herce Jesenia*. 11. vyd., v Čs. spis. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982.

MALÝ, Radek. Z literární mapy zběhlý bouřlivák. In: *Zaběhl jsem se s toulavými psy*. Praha: dybbuk, 2009.

MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004.

PÍŠA, Antonín Matěj, ed. *Ivan Olbracht*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982.

SERKE, Jürgen. *Böhmische Dörfer: putování opuštěnou literární krajinou*. Vyd. 1. Praha: Triáda, 2001.

WILDE, Dieter. Hugo Sonnenschein-Sonka, německý židovský básník. [Přeložila]: Bednaříková, Jarmila. In: *Malovaný kraj: národopisný a vlastivědný časopis Slovácka*. 2000, 36(1), s. 19.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

HORÁČKOVÁ, Alice. Básník, jenž si hrál se ženami i se smrtí. *iDnes* [online]. 2004 [cit. 9. 4. 2019]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/literatura/basnik-jenz-si-hral-se-zenami-i-se-smrti.A041207_195017_literatura_gra.

HOUDEK, Pavel a SLAČÁLEK, Ondřej. Anarchie je klystýr! *A-Kontra: zprávy alternativních aktivit* [online]. 2005, 8(1) [cit. 11. 4. 2019]. Dostupné z: <http://www.a-kontra.cz/anarchie-je-klystyr>.

KAMEN, Jiří. Hugo Sonnenschein, románová postava. *Maskil* [online]. 2013, 12(9), s.6–7 [cit. 19. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.maskil.cz/5773/9.pdf>.

KAMEN, Jiří. Zvláštní chlapík Sonka. *Týdeník rozhlas* [online]. Dostupné z: http://www.radioservis-as.cz/archiv13/29_13/29_tema.htm.

KAPRÁLOVÁ, Dora. Bratr slunce a jeho věčný stín. *Host* [online]. 2012, 28(2), s. 58–62 [cit. 11. 4. 2019]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2012/02-2012/bratr-slunce-a-jeho-vecny-stin>.

Muž, který měl nebyť [televizní dokument]. Režie Dora KAPRÁLOVÁ a Pavel JURDA. ČT2, 8. 11. 2008 22:30.